Sfidând granițele literaturii canonice: literatura licențioasă

Mihaela-Lorelai ANGHEL
Ștefan cel Mare University of Suceava, Faculty of Letters and Communication Sciences
Corresponding author emails: lorelai.anghel@yahoo.com

Defying the Boundaries of Canonical Literature: Licentious Literature

Abstract: As a victim of prejudices fueled by a rationale of social, economic, and cultural control, licentious literature still stands nowadays at the opposite pole of canonical—or hyper-canonical—literature. Using the conceptual apparatus supported by David Damrosch, this literary genre belongs, with few exceptions, to the shadow canon and counter canon. Although licentious literature represents an artistic manifestation that advocates for freedom of thought, expression, and creation, its libertine, obscene, erotic, or even pornographic nature and language have pushed it into a corner. By placing themselves on the edge, various writers from different ages have engaged with this type of writing, which is also a way of exposing social norms, dominant cultural discourse of a certain era, or the literary limits; and they have done so without fail, in some cases, at the cost of facing repercussions. Literary criticism, too, has struggled to react to this genre of literature, often finding its tools challenged and frequently invalidated. This genre, despite having received a discriminative treatment, is the focus of this article; we aim to revisit the concept of licentious literature through the following lens, which often goes beyond a strictly literary approach: what is licentious literature and what are its conceptual boundaries, how does this type of literature position itself in relation to official discourse and literary tradition, what is the profile of the writer who embraces such writing, including the profile of the consumer, and what are its modes of circulation, the moment it appears on the local literary scene, the forms it takes, and, last but not least, its epic, thematic, compositional particularities, and its vision over existence?

Keywords: licentious literature, autonomous discourse, countercanon, marginal.

Citation suggestion: Anghel, Mihaela-Lorelai. "Sfidând granițele literaturii canonice: literatura licențioasă." *Transilvania*, no. 6-7 (2024): 76-84.
https://doi.org/10.51391/trva.2024.06-07.08.

Premise. Odată adus înaintea publicului critic, textul literar așteaptă sentința care îi va marca destinul: fie va sta alături de alte capodopere în „hypercanon"[1], obținând statutul de literatura „majoră", „autentică" sau „artistică", fie va fi marginalizat și, cu trecerea timpului, uitat, atașat categoriei „literatură minoră" sau „countercanon", în aceiași termeni ai lui Damrosch. În această ultimă zonă canonică va fi împinsă, din motive pe care le vom lămuri pe parcurs, și literatura licențioasă, sub diferitele ei terminologii: *literatură erotică*, *literatură pornografică* sau *literatură libertină*. Judecată aspru, acesteia i s-a acordat de-a lungul istoriei literare o serie de însușiri cu conotație peiorativă, precum literatură „imorală", „scandaloasă", „degradantă". Acest fenomen se datorează prejudecăților ce învăluie acest gen de scriere, acționând ca o pătură groasă ce îi acoperă adevărata esență, și faptului că, de obicei, aparțin tradiției canonice operele care intră în raport de congruență cu orizontul de așteptare al cititorului, pe

1. Termenul este folosit de David Damrosch în *World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age* pentru a desemna literatura canonică, a autorilor majori.

care îndrăznim a-l asemăna cu „duduca de la Vaslui”[2].

Forța acestor prejudecăților a culminat, în unele situații, în adevărate cazuri de „procese intentate literaturii”. În Anglia, pentru *Moll Flanders*, Daniel Defoe a avut de înfruntat acuza de pornografie și sfidare a moravurilor publice, în Franța, pentru *Madame Bovary* și *Les fleurs du mal*, Flaubert și Baudelaire au fost nevoiți să răspundă în fața legii pentru vătămarea moralității, iar în România *Duduca mamuca* l-a adus pe Hasdeu în fața tribunalului pentru episodul *Emilia*. Nuvela hasdeiană a fost catalogat drept „neserioasă” și „scandaloasă” de către contemporanii săi (printre care și tânărul Maiorescu, viitor susținător al autonomiei esteticului!), urmând ca, posterior, critici precum Șerban Cioculescu (1971), Nicolae Manolescu (1990) sau Paul Cornea (1989) să valorizeze opera în primul rând datorită spiritului ei ludic. Ultimul citea scrierea lui Hasdeu și ca pe un text polemic, îndreptat împotriva „cuviințelor nu o dată ipocrite, ale unei literaturi ce se voia edificantă, aruncând un văl pudic asupra realităților neconvenabile, totuși cotidiene”[3]. Subtil, el puncta poate una dintre cele mai importante particularități care descriu scriitura licențioasă – devoalarea prejudecăților care definesc și controlează, din umbră, fenomenul literar.

De altfel, Hasdeu nu este singurul exemplu. De același tratament au avut parte și poveștile „corosive” ale lui Ion Creangă, ale cărui *Povestea lui Ionică cel prost* și *Povestea poveștilor* au fost împinse la marginea canonului literar și au rămas acolo. Și el s-a văzut nevoit să recupereze acest tip de discurs și să facă mare artă din el în mult mai rafinata, e adevărat, *Moș Nichifor Coțcariul*[4]. De pornografie a fost acuzat și Mircea Eliade[5] pentru Întoarcerea din rai, *Huliganii, Domnișoara Christina* și Șarpele, pentru ca, în urma scandalului, acesta să fie dat afară din învățământul universitar. Cu toate că, din punctul nostru de vedere, exemplele preluate din Hasdeu, Creangă sau Eliade, ca și alți autori care au îndrăznit – ludic, dar mereu asumat –, la un moment dat, să-și încerce scrisul în direcția literaturii licențioase, par a milita, prin intermediul acestor texte, în favoarea libertății de gândire, de exprimare și de creație, lucrurile nu au fost interpretate așa în istoria receptării acestor scriitori. Mereu acest tip de literatură s-a văzut nevoită să se confrunte cu prejudecăți de tot felul. Cum reușesc ele să pătrundă în „câmpul literar” și cum ajung ele să controleze percepția despre ce este literar și ce nu, vom discuta în secvențele care urmează.

Prima prejudecată cu care se confruntă este chiar etichetarea textului licențios drept minor, neserios, lipsit valoare estetică, doar din cauză că tratează tema sexualității sau că folosește un limbaj așa-zis indecent sau vulgar. Cu prea puține titluri în categoria literaturii hipercanonice, literatura licențioasă fie face parte din „countercanon”, pentru că, opunându-se normelor și rigorilor discursului oficial, se poziționează ca alternativă la literatura „majoră”, fie aparține literaturii de tip „shadow canon”, fiind ignorată aproape în totalitate de sistemul literar. Așadar, trasarea unei granițe între așa-zisa literatură mare (sau canonică) și literatura licențioasă (sau contra-canonică și implicit minoră) confirmă existența unui proces care marginalizează automat scrierile care abordează, în mod explicit, tema sexualității. Așa se explică și instituirea unei tradiții a tăcerii sau a ocultării, care i-a obligat pe scriitorii ce și-au asumat acest tip de discurs să apeleze la diverse strategii menite a distrage, în mod deliberat, atenția cititorului de la substratul „indecent” al literaturii licențioase: deghizarea prin recursul la un înveliș tematic acceptat (iubirea, educația sentimentală, expunerea moravurile sociale etc.) sau redarea conținutului într-un registru ludic. Indiferent de modul în care explorează sexualitatea, fățiș sau mascat, aceste scrieri își permit (de fapt, își propun) să pătrundă în sfera tabuurilor țesute de societate, motiv pentru care ele trezesc o reacție de rezistență atât din partea societății, care, prin vocea unor autorități, le supune unui rechizitoriu necruțător, fie din partea sistemului literar, care le exclude.

De această prejudecată, a lucrurilor care nu se spun decât cu ușile închise, se leagă și cea a situării în afara moralității, textul licențios fiind catalogat adesea judecat drept „imoral” sau „pervers”. De-a lungul timpului, problema moralității a împărțit cugetătorii în două tabere: cei care pledează pentru „arta moralizatoare” și cei care pledează pentru „artă pentru artă”. Revendicându-se din poeticile antice,

2. Nume generic dat de către junimiști cititorului pudic care trecea literatura prin filtrul moralității.

3. Paul Cornea în postfață la B. P. Hasdeu, *Scrieri literare* (București: Editura Minerva, 1989), 345.

4. Povestea lui Moș Nichifor Coțcariul s-a salvat prin felul în care Creangă își seduce lectorul, folosindu-se de puterea cuvântului, sau, așa cum spune Mircea A. Diaconu, de cea a „limbajului devenit spectacol”, mizând deci pe diferite strategii precum aluziile sau ambiguitatea. Vezi, în acest sens, studiul Mircea A. Diaconu, *Ion Creangă. Nonconformism și gratuitate* (Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2002), 49.

5. Să fie întâmplător faptul că Eliade dedică una dintre scrierile sale monografice lui B.P. Hasdeu, ilustrului său predecesor, pe ale cărui urme, din multe puncte de vedere, calcă?

pentru moraliști arta are o funcție socială înaltă, scopul acesteia fiind definit de căutarea Frumosului și a Binelui, chiar și atunci când se descrie Urâtul și Răul, ținta finală fiind modelarea individului în vederea conviețuirii sale cu grupul social din care face parte. Spus altfel, arta și morala se împletesc, iar, conform acestei ideologii literare, artistului i se cere o atitudine care să se afle în conformitate cu cea impusă oficial. Dintr-un astfel de unghi, literatura licențioasă este văzută la polul opus al artei educative, fiind asociată în modernitate cu „perversiunea", concept preluat din psihanaliză prin care se înțelege o deviere de la ceea ce norma grupului social stabilește drept „normal" în privința comportamentelor sexuale. Din punctul acesta de vedere, multe din înclinațiile și obiceiurile erotice umane sunt pervertite și, transpuse în literatură, o pervertesc și pe aceasta.

Așa se explică de ce, privind-o ca pe un tip de literatură *underground*, critica literară a evitat-o, plasând-o la periferia sistemului literar sau ignorând-o de-a dreptul; ce critic serios ar fi scris „științific" despre ea fără riscul de a se compromite?! Cercetătorul Mircea Păduraru subliniază, într-o lucrare de antropologie a folclorului licențios, existența unui așa-zis „fond interzis", conform căruia literatura licențioasă are parte de un tratament ezitant și de refuz al legitimării, chiar și în sânul lumii academice[6]. Din punctul nostru de vedere, conceptul ar putea fi aplicat inclusiv domeniului literar cult, căci și aici se păstrează aceeași mentalitate și atitudine discriminatorie vizavi de textele literare considerate obscene. În consecință, literatura licențioasă reprezintă pentru numeroși critici un gen literar minor, cu valori estetice și morale îndoielnice, existând, din același motiv, și un număr redus de studii dedicate acesteia[7]. Într-un spațiu cultural caracterizat cu precădere încă de politici culturale și un academism pudibund, criticul literar este încercat de rețineri față de caracterul potențial scandalos al unei astfel de teme de cercetare ce se poate răsfrânge inclusiv asupra propriei persoane. Chiar și privit printr-o lentilă academică, textul licențios tot implică interacțiunea cu un câmp imaginar al pulsiunilor sexuale, iar vocabularul, oricât de serios și analitic ar fi, tot ar conține elemente din lexicul sexualității. Mircea Păduraru observă în comportamentul cercetătorilor ale căror studii tratează teme sexuale tendința de a justifica suplimentar interesul pentru acest tip de produs cultural, unii invocând, spre exemplu, aspectul moralității, iar alții pe cel umoristic, ca rezultat al renegocierii „pragului" sau al limitelor ce țin de scrisul și vorbirea academică, cu scopul de a se proteja.[8]

În virtutea celor aduse în discuție până acum, lansăm următoarea întrebare la care intenționăm să răspundem de-a lungul articolului de față: *ce ne spune studiul literaturii licențioase despre fenomenul literar?* Așa cum indicăm în titlul comunicării noastre, statutul (de graniță) al literaturii licențioase prilejuiește criticului literar cugetarea asupra a ceea ce este sau ce poate fi literatură, deci artă. Acest tip de scriere sfidează nu doar normele sociale, traduse într-un discurs public, ci și pe cele ale literaturii – și apoi și pe cele ale criticii. Ca tipologie scripturală, ea s-a născut din dorința de a provoca sistemul (social și literar) rigid, cu prejudecățile și regulile sale, ori de câte ori un discurs al sexualității, diferit de cel oficial, se resuscitează. Astfel, dacă operele literaturii hipercanonice se situează în centrul fenomenului literar, primind cea mai mare atenție din partea instituției literare, cele licențioase sunt situate, nu înainte de a alege să se situeze, la marginea sistemului. Totuși, în ciuda ideilor preconcepute ce învăluie raportarea la literatura licențioasă, au existat de-a lungul istoriei literare opere care au fost acceptate, la un moment dat, ca texte serioase, în primul rând, datorită rafinamentului estetic. Mai degrabă cazuri rare, unora dintre acestea, ca rezultat al originalității ideii scriitorului și al armoniei dintre conținut și formă, li s-a conferit chiar statutul de artă veritabilă. Talentul artistic al autorului poate salva deci textul literar licențios, așezându-l alături de cele „înalte", expunând felul cum este instrumentată pretinsa „obscenitate" și sistemul care cataloghează (și descalifică) astfel un tip de literatură. Avem, prin urmare, de-a face cu momente excepționale, în care un discurs literar marginal este împins spre centru – și valorizat, ca atare – sau se poate vorbi chiar despre o anumită tradiție a recuperării textului licențios?

6. Mircea Păduraru, *Fondul interzis. Incursiune în antropologia folclorului licențios* (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2023), 36–38.

7. Înfruntând prejudecățile de toate tipurile cu care pot fi priviți cei care cercetează literatura erotică, indiferent de natura ei, există în spațiul cultural românesc câteva voci curajoase care discută fenomenul. Amintim aici pe Andrei Branișteși articolele sale deschizătoare de drumuri dedicate relației pornografie-cenzură, pe Mihaela Ursa, care consacră un întreg studiu ficțiunii erotice (*Eroticon*), pe Nina Corcinschi, și lungul ei eseu cu care își pune amprenta asupra domeniului fascinant al erotologiei (*Narațiuni ale erosului*), sau pe Mircea Coloșenco, și captivanta sa antologie care strânge luări de poziție referitoare la problematica sexualității din presa culturală de peste timp (*Realism, pornografie și moralitate în artă*).

8. Păduraru, *Fondul interzis*, 54–55.

Ce este literatura licențioasă?

Derivând din cuvântul latin *licentia*, cu sensurile de „libertate de a acționa" și „comportament necontrolat", conform *Dicționarului Englez Oxford*, folosirea adjectivului „licențios" datează în scris încă din 1425. Dacă rădăcinile cuvântului trimit la ideea de libertate necontenită, sub efectul presiunii ideologice ce reglementează ordinea socială, astăzi „licențios" a suferit un proces de degradare semantică și este folosit peiorativ pentru ceea ce „încalcă regulile bunei-cuviințe și ale moralei". Astfel, conceptul de *literatură licențioasă* înglobează nuanțe care trimit la mai multe straturi semantice: subiectiv, estetic, etic, psihologic. El este folosit într-o serie conceptuală din care mai fac parte termenii de obscen, erotic, pornografic și libertin, instituția literară acceptând și variantele de *literatură obscenă*, *literatura erotică*, *literatură pornografică* și *literatura libertină*.

Noțiunea de *obscen* provine din latinescul *obsccenu* ce înseamnă *nepotrivit, nefavorabil, advers*. În *Marea Enciclopedie a secolului XIX*, Larousse sugerează o asociere a cuvântului cu practicile primitive de igienă considerate necurate[9]. Alți cercetători fac o legătură între cuvântul *obsccenu* și latinescul *scana* (scenă); ceea ce este obscen deci face trimitere la acele aspecte ce nu se pot (re)prezenta pe scena vieții publice[10]. Deducem, așadar, că prin „literatură obscenă" se denotă o scriere lipsită de pudoare și, în consecință, josnică și incomodă. S-a ajuns la această înțelegere și datorită faptului că limbajul obscen este pus în legătură directă cu trupul, fiziologia și pulsiunile umane; implicat ar fi aici fenomenul de „proximitate", o anumită calitate a acestui tip de limbaj care, în viziunea lui Benjamin Jacob, are puterea de a trezi în mintea cititorului, cu precizie, ceea ce se reprezintă[11]. Din acest punct de vedere, textele obscene aparțin unui „fond interzis", întrucât intră în contradicție cu discursul politic și cultural oficial. Abordând teme legate de funcțiile și organele sexuale și excretoare, scrierile obscene ar fi manifestări non-artistice care provoacă dezgust din cauză că nu evocă doar imagini, ci și mirosuri, gusturi sau senzații care pot tulbura cititorul, motiv pentru care acesta poate răspunde prin dezgust și frică la tot ceea ce amintește de murdărie și boală; deci de periclitarea supraviețuirii sale.

Plecând de la definițiile din dicționar ale cuvintelor *erotic* și *pornografie*, observăm că primul concept este mai degrabă interpretat în legătură intimă cu sentimentul de dragoste, pe când al doilea se referă la reprezentarea sexualității într-o modalitate indecentă și explicită. Din punct de vedere etimologic, diferența dintre cei doi termeni este mult mai evidentă: cuvântul *erotic* are la bază etimonul grecesc *eros*, care se referă la dragoste sau la dorință sexuală, pe când *pornografie* s-a format din două cuvinte grecești – *porne* și *graphein* –, primul cu înțelesul de *femeie care oferă servicii sexuale*, iar al doilea cu sensul de *a scrie* sau *a desena*, astfel încât *pornografie* desemnează acțiunea de a scrie sau a desena despre prostituție. Vedem, deci, că în mod tradițional *eroticul* e asociat cu exprimarea sexualității într-o formă acceptată, textele literare erotice având un conținut sexual mai subtil, metaforic și centrat pe emoțiile umane, pe când *pornografia*, deși inițial, în Grecia Antică, nu avea conotații depreciative, desemnează o formă neacceptată social, de multe ori fiind considerată *perversiune*, textele pornografice concentrându-se pe detalierea actului sexual, însoțit uneori de imagini. Din punct de vedere psihologic, diferența dintre cele două e destul de subtilă. Textul erotic excită cititorul în funcție de preferințele sale, acesta angajându-se emoțional în timpul lecturii prin identificare și implicare. Pornografia, în schimb, prin descrierea accentuată și minuțioasă a actului sexual, devine mai impersonală și provoacă o lectură mai detașată, fără a-i lăsa lectorului la nivelul imaginarului prea multe spații goale pe care să le completeze și să le personalizeze după propriile preferințe sexuale. Din perspectivă sociologică, *eroticul* se asociază cu clasele aristocrate, iar *pornografia* cu cele mai puțin nobile,[12] acest lucru observându-se și la nivelul publicului: cel al pornografiei se consideră că manifestă o preferință pentru filmele și revistele în care conținutul sexual este reprezentat vizual[13]. Studii feministe precum *Mass Market Romance: Pornography for Women is Different* al autoarei Ann Barr Snitow sau *Sexual Fluidity: Understanding Women's Love and Desire* al Lisei Diamond înaintează ideea că pornografia aparține repertoriului cultural masculin, femeia, în schimb, fiind mult mai interesată de elementele erotice. Ca

9. După Larousse *obsccenu* ar deriva din *obsccevarea* și *obscavinus*, cuvinte care ar fi compuse din prepoziția *ob* (în fața, pentru) și adjectivul *scaevus* (*stâng, pervers*) pentru a face referire la folosirea mâinii stângi în igiena corporală, înainte de apariția hârtiei igienice.

10. Benjamin Jacob, *Reading obscenity* (PhD thesis, The University of York, Departament of English and related Literature, 2003), 52.

11. Ibid., 59.

12. Gaëtan Brulotte, John Phillips, *Encyclopedia of Erotic Literature* (New York: Routledge, 2006), x.

13. Dawn B. Sova, *Literature Suppressed On Sexual Grounds* (New York: Facts On File, 2006), xi.

urmare a unei moșteniri culturale în care sunt stereotipizate și asociate cu sentimentalismul, femeile par a prezenta mai mult interes pentru conexiuni emoționale și mai puțin pentru actul sexual în sine, motiv pentru care textul erotic e suficient pentru a produce stimulii necesari excitației. Pornografia, pe de altă parte, fiind mai explicită, ar fi mai mult pe gustul bărbaților, în cazul cărora excitația se bazează pe stimuli vizuali.

Pe lângă aceste trei accepții, literatura licențioasă o mai acceptă și pe cea de „literatură libertină", termenul *libertinage* fiind preluat de la profesorul universitar francez Georges Nivat prin care se înțelege combinația de ideologie politică și sexuală fundamentată pe libertatea de gândire, prezentă în tradiția franceză încă din perioada Renașterii.[14] Libertinajul, ca fenomen cultural, dă termenului de plăcere o conotație etică: refuzul normelor morale, dublată de reprezentarea în artă a practicilor hedoniste, practică artistică cu potențial subversiv, care are puterea de a clătina sistemul social, politic, religios și estetic. Mai mult decât libertini, scriitorii de literatură licențioasă au fost considerați de către autoritățile ecleziastice și statale eretici. Casanova și Marchizul de Sade sunt considerați personalități literare reprezentative pentru genul cu pricina, iar personajul Don Juan al lui Molière o figură emblematică a acestei atitudini.

Evoluția literaturii licențioase

Atunci când vorbim despre literatura licențioasă sau obscenă ne referim la o expresie culturală globală prezentă în toate formele literare din Antichitate până astăzi în care se tratează tema sexualității. *Epopeea lui Ghilgameș* reprezintă poate cea mai veche manifestare în scris în care găsim urme de tratare explicită a temei sexualității, iar Sappho, Ovidiu, Aristofan și Apuleius sunt doar câteva nume ale Greciei și Romei Antice care au abordat tema erotică, întrucât în societățile pre-biblice sexualitatea era liberă sub toate formele, iar moralitatea nu era asociată cu instinctul și comportamentul sexual explicit sau „deviant". Mai târziu, în Imperiul Roman, autori precum Petronius, Catullus și Iuvenal au explorat diferite aspecte ale sexualității, uneori sub veșmântul comicului și al satirei, urmând ca în Europa de mai târziu, pe fondul anatemizării sexualității (asociate cu fondul uman instinctual) de către autoritățile ecleziastice medievale, *Decameronul* lui Giovanni Boccacio sau *Poveștile din Canterbury* de Geoffrey Chaucer să devină expresia unei forme de revoltă, a desprinderii de autoritatea morală și a libertății de gândire și de exprimare. În secolul al XVII-lea, anonima *L'École des filles* surprinde printr-o reglementare a vieții sexuale atât la nivelul conținutului (norme, poziții, tehnici, scenarii), cât și la nivel lexical, prin folosirea abundentă de termeni sexuali. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, scena literară e violentată de Marchizul de Sade, a cărui *O sută douăzeci de zile ale Sodomei* este cenzurat din cauza detaliilor de o violență sexuală care va face ca această carte să fie publicată abia în secolul XX, când opera va deveni obiectul de studiu al unor personalități precum Apollinaire, Foucault, Roland Barthes, Georges Bataille și a multor suprarealiști francezi.[15]

Astfel, deși percepută de-a lungul timpului drept obscenă, datorită acestor cercetători, dar și revoluției sexuale de la sfârșitul anilor ,70, literaturii licențioase îi este recunoscută contribuția la evoluția literaturii, filozofiei, psihologiei și la înțelegerea culturii și a umanității. Ce se poate observa imediat este nu doar un proces de intruziune a discursului sexual în spațiul public, ci și dependența conotațiilor termenului de procesul cu pricina. Dacă în secolul XIX, *Madame Bovary* a lui Flaubert a fost considerată licențioasă doar pentru tratarea adulterului și a scenei cupeului în care doar se fac aluzii la actul sexual dintre personaje care se desfășoară într-o „cupea cu storurile trase și care tot apărea mereu, mai închisă ca un mormânt și bălăbănindu-se ca o corabie", în secolul XX, literatura licențioasă devine gradual mai acceptată, deși romane ca *Ulise* de James Joyce și *Tropicul cancerului* de Henry Miller au stârnit controverse din cauza conținutului sexual explicit. Pe când secolul XXI, mult mai popular și mai explicit, datorită evoluției tehnologice care permite elaborarea și distribuirea filmelor erotice și pornografice, încurajează scriitura de acest gen. În legătură cu manifestările literare licențioase din spațiul românesc, se constată aceeași evoluție: de la mici secvențe aluzive, identificate în scrierile unor Alecsandri[16], Bolintineanu, la secvențe erotice subtile și apoi la texte în care conținutul „indecent" este mai generos, așa cum apar în operele unor Hasdeu, Creangă, Eliade ș.a.

14. Alexei Lalo, *Libertinage in Russian Culture and Literature. A Bio-History of Sexualities at the Threshold of Modernity* (Boston & Leiden: Brill, 2011), 6.

15. Jacob, *Reading obscenity*, 5.

16. Spre exemplu, Vasile Alecsandri în *Rusaliile* face aluzie la infidelitatea soției prin vorba populară „Decât a bărbatului, mai bine a argatului".

Scrisul licențios – un exemplu de discurs autonom

Am dezvăluit deja că pericolul pe care îl presupune literatura licențioasă, cu tot ceea ce implică ea, e legat de sfidarea normelor care ghidează viața individului atât în spațiul privat, cât și în cel public. Elementul cheie al acestui tip de scriitură este discursul despre sexualitate care poate lua fie forma unui discurs al carnalității, în care sunt expuse calitățile și funcțiile corpului uman, incluzând dorințele sexuale, fie forma unui discurs erotic în care temele sexuale se află în strânsă legătură cu formele iubirii sancționate de normele sociale, cum e cazul homosexualității. Pentru a înțelege felul în care se poziționează un astfel de discurs, propunem să privim spre secolele XVII-XIX, perioadă în care asistăm la un proces tot mai intens de reprimare a sexualității, aspect care dezvăluie faptul că există o relație strânsă între puterea social-politică, cunoaștere și sexualitate. În studiul *Istoria sexualității*, Michel Foucault stabilește începutul erei represiunii sexuale moderne în secolul al XVII-lea, odată cu dezvoltarea capitalismului și cu orânduirea burgheză[17], la care contribuie și moștenirea culturală a Puritanismului. Solicitarea unei capacități de muncă mai ample s-a revărsat și asupra sexualității, interzicând plăcerile și limitând-o la funcția de reproducere sub instituția căsătoriei; și aceasta condiționată de imperativul raportării populației la resursele pe care le deține. Așadar, viitorul armonios politic, social și economic al societății moderne pune în centru tocmai controlul asupra sexualității membrilor săi. Dar, castrată și condamnată la tăcere, libertatea sexuală – și pe urmele ei, cea de exprimare – își proclamă drepturile printr-un discurs propriu care se opune celui oficial, care erupe prin puterea cuvântului, încălcând normele și interdicțiile și reabilitând plăcerea; se clădea astfel un nou discurs, autonom, deci distinct de cel al puterii, capabil să redea omului libertatea. Prin consolidarea unor tabuuri și a unor „norme de bun-simț" se inițiază o formă de control și de manipulare a maselor, care, fiind percepute drept represive, dau naștere unor efecte contrarii, astfel încât vorbirea indecentă devine tot mai valorizată. Apelul la un discurs care să permită descătușarea unor instincte naturale devine stringentă ori de câte ori discursul public este mult prea strict reglementat, ajungându-se la a se filtra nu doar cuvintele cu tentă indecentă, ci și situațiile în care se poate discuta despre sex și în cadrul căror relații sociale este permis acest lucru.

Un alt aspect important care dă naștere fenomenului de „traducere în discurs" a sexului ține de felul în care pastorala catolică s-a modificat după Conciliul de la Trento, insistându-se pe prudență în cadrul desfășurării tainei spovedaniei și pe evitarea detaliilor sexuale. Marchizul de Sade și autorul britanic anonim al lucrării *My Secret Life* par a urma tocmai această indicație a confesiunii atunci când relatează detaliat scene erotice și devin exemplele poate cele mai potrivite pentru observarea acestui fenomen curios: reprimarea sexualității determină ca reacție un discurs obscen, în contrapoziție cu cel impus de autorități. Acest aspect marchează debutul „discursului autonom", adică artistic, care, după cum afirmă Arthur Suciu în studiul *Discursul autonom. Strategii de comunicare*[18], exprimă o distanțare ironică față de „discursul heteronom", adică discursul cu finalitate integratoare, al puterii și ordinii sociale[19].

Funcționalitatea discursului autonom poate fi înțeleasă și prin teoria freudiană a glumelor obscene. În studiul *Glumele și relația lor cu inconștientul*[20], Freud ajunge la concluzia că anecdotele care tematizează sexualitatea, pe care le vede specifice grupurilor cu un nivel mai înalt de educație, se nasc din necesitatea de a articula, într-o formă acceptată social, gânduri și idei care într-un context serios ar fi interzise. În acest mod, pe de o parte, se satisface un instinct libidinal, glumele ținând cumva locul reprimării sexualității, dar și un etos al revoltei, căci, pentru că nu își pot exprima liber sexualitatea și revolta, oamenii apelează la glume, întrucât acestea sunt acceptate social mai ușor.

Comicul, deci, aduce atât scriitorului, cât și cititorului două tipuri de plăcere: cea a exhibiției sexualității și cea a încălcării interdicției exprimării și experimentării acesteia. Ridicarea interdicției aduce senzația

17. Michel Foucault, *Istoria sexualității I. Voința de a ști* (București: Univers, 2004), 10.

18. Arthur Suciu, *Discursul autonom. Strategii de comunicare* (Iași: Institutul European, 2013), 107–108.

19. Vezi opinia exprimată de Ioan Fărmuș în legătură cu forța discursului autonom, în Bogdan Popoveniuc, Marius Cucu, ed., *Annals of Ştefan cel Mare University of Suceava Philosophy* (Suceava: Ștefan cel Mare University Press, 2024), 169: „An expression of creative individuality, of anxiety pushed towards madness, of existential engagement in a scriptural exercise that, although relying on what the author calls projective assumption (a phenomenon known in literary sciences as objectification), does not cut off, but paradoxically increases the text's subversive value, by offering the writer the freedom to talk about anything. A practice that allows the autonomous author to exercise one of his creeds, the search for freedom of expression, to dismantle the illusion of referentiality and to re-establish the encounter with the real, to problematize by broadening the meanings of life, by provoking and maintaining throughout the reading a dialogue with the world, a dialogue that places man at the center".

20. Freud, *Jokes and Their Relation To The Unconscious*, 1697.

de eliberare care se manifestă prin râs, glumele și textele licențioase ludice având prin urmare o funcție cathartică. Dacă temele fundamentale ale comediei sunt integrarea individului în societate, acceptarea și salvarea, deducem că de fapt comicul apare în urma diferenței dintre realitatea pe care o trăiește acesta și cea idilică, pretinsă de normele unei societăți represive. Altfel spus, efectul comic se produce prin înscenarea nonsensului creat de discrepanțele dintre ceea ce discursul oficial sugerează a fi adevărat și adevărul însuși. De exemplu, în comedii, un personaj care respectă normele sociale poate ajunge într-o situație ridicolă, ceea ce scoate în evidență absurditatea normelor respective. Într-una dintre poveștile comice din Canterbury ale lui Geoffrey Chaucer (*Povestea morarului*), restricțiile și normele sociale absurde impuse femeilor sunt scoase în evidență prin intermediul unei relații extraconjugale care demonstrează inteligența femeii prin capacitatea sa de a manipula bărbații. Din același motiv, scrisul licențios îmbracă adesea straiele comicului, registrul acesta dând, pe de o parte, autorilor iluzia unui paravan protector și permițându-le, pe de altă parte, să ridiculizeze normele artificiale create de societate; așa se naște textul licențios, scris în spirit ludic, cu nuanțe ironice. Abia acum putem înțelege de ce literatura licențioasă este percepută ca amenințătoare și de ce este îndepărtată din centrul atenției, adică marginalizată.

De aceea, în interiorul câmpului literar, scrisul licențios devine expresia rupturii dintre discursul public și cel privat (și autonom), expresia libertății de exprimare și a desprinderii de normele sociale (și literare), expresia unui spirit liber care, manifestându-se subversiv, atacă tradiția literară, văzută ca o prelungire a discursului oficial. Astfel, prin discursul său nonconformist, literatura libertină exprimă mai mult decât nevoia firească a unui discurs alternativ la cel oficial, exprimă și o anumită luare de poziție **–** cea de revoltă. Genul acesta de literatură provoacă cititorul să iasă din rolul de subiect al unei ideologii (social-politice) și să chestioneze rolul care i se atribuie în cadrul ordinii sociale de către un discurs heteronom. Din acest motiv literatura licențioasă, prin discursul său îndrăzneț, pune sub semnul întrebării și denunță, prin felul în care sunt construite acțiunea, personajele, conflictele, tematica și viziunea asupra vieții, tot ceea ce ține de caracterul supus, moralizator și educativ al tradiției literare oficiale. Încercând a demasca și a răsturna valorile ipocrite ale discursului social, acest tip de literatură acționează împotriva a tot ceea ce s-a impus drept moral, bun, frumos. De aceea, ea mizează pe saltul de la spiritual și metafizic la carnal și concret, și promovează categorii estetice inedite, moderne, precum ludicul, burlescul, grotescul, libertinul, sadicul; ia în râs clișeele și țelurile idealiste și aduce în prim-plan personaje și fapte pe care în mod obișnuit literatura le ține la margine sau le anatemizează, cum este cazul adulterinelor sau al seducătorilor. Toate aceste aspecte fac din literatura licențioasă o alternativă la literatura sentimentală, în care se vede principala purtătoare de discurs acceptat social despre sexualitate, în vederea recuperării în real a interacțiunii sexuale, desacralizând conceptul de iubire romantică și pulverizând stereotipurile ce înconjoară atât natura bărbatului, cât și a femeii.

Profilul scriitorului de literatură licențioasă.

Dacă am convenit că literatura licențioasă este o formă de manifestare a discursului autonom, adică o manifestare a libertății de exprimare, a individualității creatoare și a revoltei față de normele sociale și literare, ne întrebăm în continuare ce fel de individualitate creatoare stă în spatele unei astfel de literaturi subversive [21]? Luând drept punct de referință *Decameronul* lui Boccaccio, pentru a situa aproximativ pe axa temporală primele manifestări importante ale scrisului licențios, am văzut că odată cu sfârșitul Evului Mediu și începutul Modernității se extinde nevoia apariției unui limbaj care să reflecte dorința de libertate de exprimare și de creație și care să ridiculizeze discursul oficial într-un mod scandalos. Această **nevoie de autonomie** pare a sta la baza profilului scriitorului de literatură licențioasă, textul literar fiind arma cu care luptă. În acest context al restricțiilor sociale, scriitorul caută o formă de exprimare prin care se situează în afara normelor oficiale și poate fi văzut ca un spirit liber, nonconformist, revoluționar, angajat în combaterea unui sistem represiv, proiectând asupra lumii și a omului o viziune libertină, care este chiar expresia dorinței de libertate.

Raportat la regulile (și reglementările) sociale el se proclamă un imoral, încalcă tabuurile societății în care trăiește, amintind publicului cititor care este adevărata natură umană. În cadrul sistemului literar, reprezintă vocea unor generații reduse la tăcere și promotorul unei ideologii literare care se rupe

21. Nu excludem, dar chestiunea va fi cercetată cu altă ocazie, posibilitatea de a pune sub semnul întrebării măsura în care literatura licențioasă este o formă de subversiune, de libertate de expresie sau de inovație în câmpul literar. Chestionarea modului în care anumite texte care fac parte din această categorie se raportează la normele de gen, cum este reprezentată femeia sau a unghiului din care este privită tema sexualității este absolut necesară.

dinadins de cea oficială. Cunoscător al fenomenului literar și al felului în care funcționează sistemul social și cel literar, fără a fi un frivol, el este deopotrivă un neliniștit și un spirit liber, un nonconformist care alege să se poziționeze la margine, ieșind din tiparul scriitorului cuminte, așezat, rigid, serios chiar. Înțelegând pericolele la care se expune prin scriitura sa, autorul de literatură libertină nu poate fi decât unul angajat. Asumându-și scrisul licențios, el riscă și caută să-și păteze imaginea publică, punându-și în pericol viața profesională, riscând să răspundă în fața legii, pentru încălcarea moravurilor publice. Dar ce mai contează când miza e atacarea discursului oficial și libertatea individului?

Cum au circulat textele licențioase?

De cele mai multe ori, deși operele cu tendință obscenă au fost interzise, acestea au circulat clandestin, pe sub masă, în cercuri restrânse, păstrate în colecții private, motiv pentru care au căpătat în timp statut de adevărate obiecte de contrabandă. Regimul lor de circulație le include fie în categoria literaturii underground sau „de buzunar", fie în categoria textelor heterodoxe, termen ce se folosește pentru a desemna publicațiile ce nu sunt în concordanță cu normele acceptate și care se publică fără acordul și controlul autorităților. Asocierea termenilor „underground" și „heterodox" face ca acest fenomen literar să fie asociat grupurilor marginalizate, nonconformiste, care se văd obligate să își inventeze mijloacele de exprimare, și să își găsească alte modalități de comunicare și de diseminare a materialelor. Separate de literatura oficială, aflată sub controlul legii și supusă cenzurii, textele licențioase au mizat, din nevoia de a apărea, la diverse forme de „duplicitate": modificarea titlului, numelui autorului, a locului și a datei publicării, pentru a proteja autorul și editorul, și pentru a înșela cititorul naiv[22]. Circulau clandestin chiar și variantele piratate ale textelor, o practică comună fiind atribuirea unui titlu cunoscut și apreciat unui text licențios anonim fără valoare literară.[23] Astfel, pentru a putea susține cererea cititorilor pasionați de erotism și pornografie, editorii au comercializat, în mod furtiv, cu riscul detenției, materiale licențioase, pe care nu de puține ori le-au însoțit de imagini reprezentative, tari, explicite. Așa s-a consolidat caracterul aproape cultic al acestui tip de literatură, o literatură care și-a clădit prin consumatorii ei frecvenți propria congregație. De aceea, e interesant să vedem în continuare și cum arată profilul cititorului de literatură licențioasă.

Dacă textul literar reprezintă un canal prin care două conștiințe comunică, am văzut că cea creatoare încearcă a-i transmite celeilalte, mizând pe explorarea curajoasă a temei sexualității, o viziune libertină asupra vieții. Ce fel de conștiință poate recepta și digera o astfel de literatură? În comun cele două instanțe par a avea lipsa de prejudecăți, nonconformismul, spiritul de revoltă și neîncredere față de discursurile oficiale, ca și cultul libertății și al plăcerii. Dezinvolt, cititorul implicit al acestui gen literar este deschis înaintea experiențelor literare tari pe care le propune scriitorul și, lăsându-se sedus de către ficțiunea sa, alege să trăiască imaginar ceea ce societatea îi interzice sau îi indică drept nepotrivit. Astfel, prin identificare cu personajele poate să experimenteze tensiunea și senzațiile tipice ale pulsiunii sexuale, dar și senzația libertății. Drept consecință, el ajunge să pună sub semnul întrebării coerența sistemului social și a discursului pe care acesta îl promovează, ca și interpretarea pe care o dă lumii și omului.

De altfel, consumând astfel de literatură, lectorul riscă oprobriul public la fel de mult ca scriitorul, amândoi fiind victime ale prejudecăților sociale ce defăimează literatura licențioasă. Acest lucru a împins cititorul către a se infiltra în circuitele underground de circulație a textelor interzise, pe care le cercetează și le dezbate pe ascuns, cu plăcerea secretă a unui inițiat, părtaș la un act de revoltă purtată și la nivel ideologic.

Particularități scripturale ale literaturii licențioase

Contrar opiniei generale, literatura licențioasă reprezintă un tip de scriitură pretențioasă, un gen literar care are reușitele și nereușitele ei. Când s-a apropiat de condiția artei, ea a știut să îmbine reprezentarea ficțională a plăcerii sexuale cu ideile libertății și cu plăcerea estetică. Tematica sa vizează explorarea dragostei, pasiunii, erotismului, senzualității și distanțarea de normele sociale. De cele mai multe ori personajele sunt prinse în focul iubirilor interzise sau imorale, la fel cum individul este prins în jocurile sociale. Atingerea sau împlinirea acestor pasiuni se află în intimă conexiune cu sfidarea discursului tradițional, atât scriitorul, cât și cititorul beneficiind de un efect cathartic. Departe de personajele clasice puritane și impecabile din punct de vedere moral, literatura licențioasă portretizează personaje

22. Vezi și discuția purtată în Bradford K. Mudge, *When Flesh Becomes Word: An Anthology of Early Eighteenth-Century Libertine Literature* (Oxford: Oxford University Press, 2004), xxv.
23. Ibid.

din carne și oase, de obicei din seria celor marginalizate: seducătorul, soția sau soțul infidel, femeia fatală, bărbatul misterios, îndrăgostiții care își explorează deschis sexualitatea, prostituata. Aceste personaje par a fi purtătoarele unei viziuni relaxate despre viață, explorarea psihologiei lor fiind un premiu de seducție care explică succesul și stima ascunsă de care s-a bucurat acest tip de literatură în ochii cititorului căruia i se facilitează accesul la dorințele sexuale și la comportamente care sfidează normele sociale. Cât despre limbajul acestui tip de literatură, acesta adesea este cald, senzual, vibrant, misterios, subtil, insinuant pentru a stârni imaginația și reacția emoțională a cititorului. Limbajul poetic, figurile de stil, simbolul, pauzele la momentul potrivit, descrierile, detaliile, toate într-o doză potrivită, sunt elemente care dau naștere și întreține atmosfera și tensiunea sexuală. Fiind vorba de un gen literar cu și despre intimitate, autorul trebuie să creeze pentru receptor o experiență intimă, iar pentru acest lucru face apel la subiectivitate, la confesiune, la un stil care să denote transparență și autenticitate, uneori chiar la adresarea directă.

Toate acestea fiind spuse, vedem necesară recuperarea și cercetarea acestui gen literar întrucât poate genera o meditație fertilă atât pe tema libertății individului, cât și pe cea a literaturii înseși. Literatura licențioasă ne permite cercetarea fenomenului literar dintr-o paletă variată de perspective: poziționarea ideologică a scriitorului față de sistemul oficial; înțelegerea relației autor – scris, literatură – cititor și autor – cititor; observarea factorilor și a dinamicii centru – margine într-un sistem literar; particularitățile literaturii oficiale în diferite contexte și epoci. În vremuri în care la nivel de discurs oficial se cultivă toleranța, propunem rediscutarea și îmbrățișarea unei literaturi care tratează autonomia și natura ființei umane. În fond, cum spune E. Lovinescu în *Istoria literaturii române contemporane*, „singura pornografie [...] în artă e lipsa de talent"!

Bibliography

Brulotte, Gaëtan, and John Philips, eds. *Encyclopedia of Erotic Literature*. New York: Routledge, 2006.

Coloșenco, Mircea. *Realism, pornografie și moralitate în artă* [Realism, Pornography, and Morality in Art]. Iași: Timpul, 2008.

Corcinschi, Nina. *Narațiuni ale erosului* [Narratives of the Eros]. Chișinău: Cartier, 2020.

B. P. Hasdeu, *Scrieri literare* [Literary Writings], afterword by Paul Cornea. Bucharest: Minerva, 1989.

Damrosch, David. "World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age." In *Comparative Literature in an Age of Globalization*, edited by Haun Saussy. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006..

Diaconu, Mircea A. *Ion Creangă. Nonconformism* și *gratuitate* [Nonconformism and Gratuity]. Cluj-Napoca: Dacia, 2002.

Foucault, Michel. *Istoria sexualității I. Voința de a* ști [Histoy of Sexuality I. The Will to Know]. Bucharest: Univers, 2004.

Jacob, Benjamin. *Reading obscenity*. PhD thesis, The University of York, Departament of English and related Literature, 2003. https://etheses.whiterose.ac.uk/14059/.

Lalo, Alexei. *Libertinage in Russian Culture and Literature A Bio-History of Sexualities at the Threshold of Modernity*. Boston: Brill, 2011.

Mudge, Bradford K. *When Flesh Becomes Word. An Anthology of Early Eighteenth-Century Libertine Literature*. Oxford: Oxford University Press, 2004.

Păduraru, Mircea, *Fondul interzis. Incursiune* în *antropologia folclorului licențios* [The Forbidden Archive. An Incursion into the Licentious Folklore]. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2023.

Sova, Dawn B. *Literature Suppressed on Sexual Grounds*. New York: Facts On File, 2006.

Suciu, Arthur. *Discursul autonom. Strategii de comunicare* [Autonomous Discourse: Communication Strategies]. Iași: Institutul European, 2013.

Ursa, Mihaela. *Eroticon. Tratat despre ficțiunea amoroasă* [Eroticon. Erotical Fiction Treaty]. Bucharest: Cartea românească, 2012.